

*Ивана Алкалај **

*Висока школа струковних студија за криминалистику и
безбедност, Ниш, Република Србија*

*Мирослав Бјеговић ***

Универзитет „МБ”, Београд, Република Србија

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ВЕХАБИЈСКОГ ПОКРЕТА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ И ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Сажетак

Предмет рада је компаративна анализа веџабијског покрета на Блиском истоку и Западном Балкану, са посебним фокусом на разлике у институционалном утемељењу, методама деловања и друштвеним последицама. На Блиском истоку, веџабизам је интегрални део политичко-религијског поретка Саудијске Арабије, где ужива пуну институционалну подршку државе, укључујући формалне механизме контроле попут верске полиције. Насупрот томе, на Западном Балкану веџабизам је увезена идеологија без институционалног ослонаца, али са значајним утицајем страних актера и транснационалних мрежа. Његово присуство изазива идеолошке и организационе поделе унутар локалних исламских заједница, оспоравајући традиционалне религијске праксе укоренење у османском наслеђу и суфизму. Посебна пажња у раду посвећена је безбедносним импликацијама, укључујући потенцијал за радикализацију и дестабилизацију заједница. Анализа показује да, упркос разликама у степену институционалне подршке и методама деловања, веџабизам у оба региона поседује капацитет

* Имејл адреса: alcalayivana@gmail.com; ORCID: 0009-0001-9281-2684.

** Имејл адреса: bjegovicj.miroslav@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5392-6216.

да значајно утиче на верску динамику, друштвену кохезију и безбедносне токове.

Кључне речи: вехабизам, Блиски исток, Западни Балкан, верски фундаментализам, политичко–религијски савез, радикализација, безбедносни изазови, геополитички утицаји.

УВОД

Вехабизам (вахабизам), као један од најзначајнијих и најконтроверзнијих облика исламског фундаментализма, представља кључни предмет интересовања у савременим религиолошким, политиколошким и безбедносним студијама. Разлог бављења овом темом проистиче из њене релевантности за разумевање односа између религије и државе у исламском свету, али и утицаја који вехабистичка идеологија има на ширење одређених интерпретација ислама ван првобитног контекста, посебно у оквиру транснационалних мрежа и глобалне исламске заједнице. Посебно је значајно разумети како је овај покрет, настао у 18. веку у срцу Арабијског полуострва, еволуирао у моћну религијско–политичку идеологију која је обликовала темеље савремене саудијске државности и постала један од главних извора утицаја на исламске заједнице широм света.

Истраживање је посебно актуелно у савременом геополитичком контексту, у којем питања верског идентитета, идеолошке мобилизације и институционалне контроле религијског живота добијају на значају. Потреба за бављењем овом темом управо сада произилази из наставка глобалног утицаја вехабистичке мисли, кроз мисионарске активности и финансирање различитих исламских иницијатива, што утиче на конфигурацију исламских заједница, али и на потенцијалне безбедносне ризике у одређеним регионима.

Рад је заснован на мултидисциплинарном теоријском оквиру који обухвата религиологију, политикологију и историјску анализу, а користи се комбинација метода: историјско–аналитичка метода ради разумевања настанка и развоја покрета; компаративна метода у анализи односа између религијске доктрине и државних институција; и интерпретативни приступ у тумачењу религијских и правних извора, нарочито шеријатских прописа у оквиру ханбелијског правног мезхеба.

Структура рада прати овај аналитички приступ. У првом делу разматра се историјски контекст настанка вехабизма и учење

Мухамеда ибн Абд ел-Вехаба (بامولادبع نب دمحم). Други део рада посвећен је институционализацији покрета кроз савез са династијом Сауд и формирање модерне саудијске државе, са посебним освртом на улогу верске полиције (хисбе) и спровођење шеријатских прописа. У трећем делу анализира се глобални утицај вехабиистичке идеологије путем мисионарских активности и транснационалних веза, док се у закључном делу даје оцена утицаја вехабизма на савремене верске и друштвене токове.

ВЕХАБИЗАМ НА БЛИСКОМ ИСТОКУ

Вехабизам, као реформаторски покрет настао у 18. веку на Арабијском полуострву под утицајем учења Мухамеда ибн Абд ел-Вехаба, од самог почетка представљао је покушај повратка „чистом” исламу, ослобођеном од онога што су његови следбеници сматрали новотаријама и идолопоклонством. Захваљујући савезу са династијом Сауд, овај покрет је постао темељ нове политичко-религијске парадигме у формирању саудијске државе, у којој вехабизам није само доминантна религијска доктрина, већ и средство за институционално обликовање друштва.

На Блиском истоку, вехабизам је дубоко укореењен у верски и политички систем Краљевине Саудијске Арабије, где представља основ идеолошког легитимитета владајуће структуре. Његов утицај је видљив у строгој примени шеријатских прописа, нарочито кроз норме понашања које се тичу облачења, забране алкохола, сегрегације полова и других аспеката јавног и приватног живота. У овом контексту, државне институције и верска полиција (хисба) играју централну улогу у надзору и спровођењу вехабиистичких норми.

Ипак, вехабизам не ужива једногласну подршку у исламском свету. Напротив, он је често предмет критике како од стране умерених муслимана, тако и од шиитских и суфијских заједница, које га оптужују за нетолеранцију, искључивост и ревизију теолошке традиције. Једна од најконтроверзнијих димензија вехабиистичке мисли је њен милитантни потенцијал. У савременом добу, овај идеолошки оквир је одиграо значајну улогу у формирању појединих радикалних исламских покрета, чије се деловање често темељи на искључивости и агресивном тумачењу ислама (Ћегајић-Clancy 2015). Посебно забрањује чињеница да вехабизам заступа изразито непријатељски став према муслиманима који не прихватају његову

интерпретацију ислама, при чему их често проглашава за мушрике (припаднике многобоштва).

Због ових карактеристика, вехабизам се у бројним анализама идентификује као потенцијална безбедносна претња, не само унутар самог Блиског истока већ и на глобалном нивоу, с обзиром на његов утицај на радикализацију појединаца и транснационалну идеолошку мрежу која подржава екстремистичке наративе.

ВЕХАБИЗАМ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

На простору Западног Балкана, вехабизам се појављује претежно крајем 20. века, ширећи се првенствено у Босни и Херцеговини, на Косову*, у Северној Македонији, Србији, Црној Гори и посебно у административној Рашкој управној области. Његов продор у регион уско је повезан са геополитичким утицајима страних актера, првенствено Саудијске Арабије и Турске, што је значајно утицало на трансформацију верског пејзажа и унутрашње односе унутар локалних исламских заједница. Иако Турска није извориште вехабизма, нити званично подржава његову идеологију, њен геополитички положај, верски утицај и историјска повезаност са исламским светом чине је важним фактором у разумевању начина на који се вехабизам шири и одјекује у ширем региону.

Вехабизам на Балкану често долази у сукоб са традиционалним облицима исламске праксе, који су дубоко укореењени у османском верском наслеђу и суфијској духовности. Његово присуство довело је до идеолошких и организационих подела међу верницима, при чему се традиционални муслимани дистанцирају од нових присталица вехабијског учења. У појединим срединама, вехабијске групе функционишу неформално као „верска полиција”, настојећи да кроз притисак заједнице и промовисање строгих религијских норми утичу на понашање верника, чиме директно оспоравају локалне обичаје и религијске обрасце.

Балкански муслимани су остали нераскидиво везани са судбином муслимана у другим деловима света, пре свега у Турској, на Блиском и Средњем истоку. Судбина балканских муслимана остаје рапапета између држава у којима живе и дешавања у исламском

* Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности УН 1244.

свету. Сами балкански муслимани нису хомогена групација, они су подељени у четири језичко-етничке групације: словенску, коју чине Бошњаци, Горанци, бугарски муслимани – помаци и бројне мање групације словенских муслимана, албанску, турску и ромску (Dragišić i Janković 2014).

Поред верског активизма, присутне су и безбедносне импликације, будући да су одређене веџабијске мреже на Балкану повезиване са процесима радикализације и регрутације за стране конфликте. Иако већина припадника муслиманских заједница на Балкану следи умерене, традиционалне облике ислама, у последње две деценије појавиле су се мале, али активне групе које су прихватиле веџабијско-салафистичке интерпретације. Одређени појединци из ових кругова били су укључени у процесе радикализације и регрутације за учешће у страним оружаним сукобима. На пример Сиријски грађански рат (од 2011), Ирачки конфликт (2014–2019) и Авганистан и Пакистан (1990-их и раних 2000-их). Иако не обухватају читаву заједницу присталица, овакви случајеви доприносе перцепцији веџабизма као потенцијалног фактора дестабилизације и извора друштвених тензија.

Табела 1: Компаративни приказ порекла, утицаја, спровођења и друштвеног утицаја између Блиског истока и Западног Балкана

	Блиски исток (Саудијска Арабија)	Западни Балкан
Порекло и утицај	Изворно подручје настанка; државна религија са снажним политичким утицајем	Увезена идеологија, обликована под утицајем страних актера (Саудијска Арабија, Турска)
Спровођење	Институционална верска полиција спроводи строги шеријатски закон	Неформални притисак заједнице и верско „полицирање”
Друштвени утицај	Дубока друштвена контрола, строга родна сегрегација, нормирање јавног морала	Оспоравање традиционалних исламских пракси, изазивање унутарзаједничких подела

Извор: Обрада аутора.

ВЕХАБИЈСКИ ВЕРСКИ ПОКРЕТ

Вехабизам је фундаменталистички исламски правац унутар сунитске деноминације, заснован на строгом и пуританском тумачењу Кур'ана и Суне пророка Мухамеда. Настао је у 18. веку на простору Неджда, данашње Саудијске Арабије, под вођством Мухамеда ибн Абд ел Вехаба (1703–1792). Покрет је обликован као реакција на верске праксе које су његови следбеници сматрали девијантним, нарочито оне произашле из суфизма и шиитског ислама. Према њиховом схватању, ислам је током векова постао оптерећен сујеверјем и иновацијама (бид'а), попут призивања пророка или светаца ради посредништва, практиковања магије и врачања, те одступања од изворних метода богослужења. Следбеници вехабизма себе ретко називају тим именом, јер га везују за личност оснивача, а не желе да се схвати да поштују било кога изнад Бога (*Allah*). Уместо тога, често се идентификују као *салафије* („следбеници предака”) или *ел-Мувахидуни* („монотеисти”), наглашавајући верност учењу првих генерација муслимана (салаф ал-салих). Њихов циљ је „прочишћење” вере и повратак њеним изворним духовним почецима (Ноаге 2007).

Вехабијско учење подразумева доследно придржавање шеријата, уз забрану конзумирања алкохола, вина и других стимуланса, укључујући дуван. Прописује се скромно облачење за оба пола, при чему се за жене наглашава ношење традиционалне одеће која потпуно покрива тело, док је ношење свиле и злата углавном забрањено. Такође, забрањени су музика, плес, гласан смех и демонстративно плакање, посебно у контексту верских обреда и сахрана. У Саудијској Арабији, спровођење ових правила поверено је Исламској верској полицији (*Мутавин* – „Ауторитет за промоцију врлине и спречавање порока”). Ова институција поседује овлашћења да санкционише прекршаје у вези са јавним понашањем и скромношћу, укључујући забрану јавног мешања мушкараца и жена, непрописно одевање или понашање које одступа од прописаних моралних норми. Казне обухватају физичко кажњавање, ампутације и погубљења, у складу са строгом тумачењем шеријатског права.

Вехабизам је, поред религијског аспекта, постао и значајан политичко-друштвени фактор. Као доминантна верска доктрина Саудијске Арабије, он обликује институционални оквир државе, а његов утицај проширио се и ван граница арапског полуострва. На

Балкану, посебно у административној Рашкој управној области, присуство вехабијских група изазива тензије унутар муслиманских заједница, јер се њихово строго тумачење ислама често сукобљава са локалним верским традицијама укореним у османском и суфијском наслеђу.

ЗАПАДНО–САУДИЈСКИ САВЕЗИ И ШИРЕЊЕ ВЕХАБИЗМА НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Сарадња између Саудијске Арабије и западних држава, посебно током и непосредно након сукоба на Балкану 1990-их, имала је индиректан, али значајан утицај на ширење вехабизма у региону. Ова појава резултат је сложене интеракције геополитичких интереса, безбедносних приоритета и хуманитарно-верског ангажмана. Током рата у Босни и Херцеговини (1992–1995), западне силе, укључујући чланице НАТО, пружале су политичку и војну подршку босанским муслиманима у сукобу са српским снагама (North Atlantic Treaty Organization [NATO] 2024). Саудијска Арабија је, као важан савезник у овом процесу, обезбедила обимну финансијску и хуманитарну помоћ, али и олакшала долазак страних исламских бораца (*муджахедина*) на ратишта (Schlesinger 2011, 1). Кроз такву сарадњу отворен је простор за улазак саудијски финансираних верских институција, које су, под окриљем хуманитарне помоћи и послератне реконструкције, промовисале вехабијску доктрину (Bougarel 2007).

Саудијска улагања у обнову џамија, медреса и исламских културних центара током послератног периода износила су стотине милиона евра (Bougarel 2007). Ове институције, уз прећутно или имплицитно одобрење западних сила фокусираних на стабилизацију региона, постале су канали за ширење конзервативног, ригидног тумачења ислама, које се у великој мери разликовало од традиционално умереног, османским наслеђем обликованог ислама присутног на Балкану. Новац, наоружање, хуманитарна помоћ и војничко искуство неколико хиљада бораца који су пристигли, имали су утицај на локално становништво и на тај начин је Босну и Херцеговину је почео да претвара у исламску државу (Dragišić i Janković 2014).

Западне обавештајне службе биле су упознате са постојањем финансијских токова и мрежа које су подржавале

вехабијске групе, али су краткорочни војни и политички циљеви често имали предност над проценом дугорочних идеолошких последица. Оваква толеранција омогућила је институционално и друштвено укоренивање вехабијских структура, што је у неким случајевима отежало процесе послератног помирења и безбедносне стабилизације. Геополитичка партнерства између западних држава и Саудијске Арабије, мотивисана пре свега енергетском безбедношћу и заједничким интересима у борби против тероризма, истовремено су појачала саудијски утицај у региону. Тиме је умањена могућност Турске да кроз свој умерени сунитски модел задржи водећи верски ауторитет међу муслиманима Балкана, што је додатно интензивирало верско-политичку конкуренцију. „Ипак Турска преко своје агенције ТИКА (Турска агенција за сарадњу и координацију), у складу са стратегијом, усмерава већину својих ресурса ка земљама у којима постоји јака муслиманска заједница и у којима Турска верује да живе њени сународници. Из тог разлога, највећи износ средстава додељује се Босни и Херцеговини, Косову и Метохији, административној Рашкој управној области, Македонији и Албанији” (Коџан and Arbeiter 2019, 183).

Свеукупно, савези западних држава са Саудијском Арабијом током балканских сукоба омогућили су продор саудијског финансијског капитала и идеолошког утицаја. Иако је примарни циљ тих савеза био окончање сукоба и успостављање стабилности, последица је било дуготрајно укоренивање конзервативнијих форми исламске праксе, са значајним друштвеним и безбедносним реперкусијама по регион.

ЗАПАДНА ТОЛЕРАНЦИЈА И ПРОМОЦИЈА ВЕХАБИЈСКИХ УЧЕЊА ПУТЕМ САУДИЈСКЕ ПОМОЋИ НА БАЛКАНУ

Током оружаних сукоба на Балкану 1990-их, западне државе су приоритет дале ургентној хуманитарној помоћи ратом погођеном муслиманском становништву. Саудијска Арабија, као економски снажна држава са муслиманском већином, постала је кључни партнер у пружању помоћи, обнови џамија и школа, те подршци избеглицама и сирочади. Западне владе су овај ангажман дочекале са одобравањем, фокусирајући се на краткорочну стабилизацију и

опоравак, а не на дугорочне последице по идеолошку структуру региона (Rmandić 2017).

У оквиру политичког савезништва, посебно са Сједињеним Америчким Државама и Европском унијом, Саудијска Арабија је посматрана као важан савезник у подршци босанским муслиманима. Ова сарадња обухватила је и олакшавање прилива саудијских финансијских средстава и деловања хуманитарних организација које су биле централне у послератној обнови и социјалној рехабилитацији. Западни Балкан се у том периоду претворио у поље геополитичког надметања између спољних актера попут Турске, Ирана и држава Залива. Забринуте због јачања руског и иранског утицаја, западне државе су толерисале, а понекад и подстицале саудијско присуство, посматрајући га као противтежу ривалима и начин очувања сопственог стратешког утицаја.

Иако су западне обавештајне и дипломатске структуре биле свесне да институције финансиране из Ријада неретко промовишу вехабијска или салафијска тумачења ислама, приоритет је био очување краткорочне стабилности и решавање конфликта. Страх од нарушавања односа са Саудијском Арабијом – значајним партнером у енергетском сектору и борби против тероризма – претегао је над забринутошћу због могућности идеолошке радикализације.

Саудијска Арабија је економски капитал претварала у инструмент меке моћи кроз финансирање верских, образовних и културних пројеката. Западне владе су те инвестиције често тумачиле као допринос послератном економском опоравку и интеграцији Балкана у европске структуре, чак и када су биле праћене идеолошким условима. Иако су поједине западне институције указивале на ризике повезане са условљеношћу саудијске помоћи – укључујући промоцију ригидних верских интерпретација – надзор и контролни механизми остали су минимални. Хитност обнове и ограничени локални ресурси додатно су отежали одбијање саудијских средстава, омогућивши тиме дуготрајније укоренивање вехабијског утицаја.

Табела 2: Фактори који су довели до толеранције утицаја вехабизма

Фактор	Западно образложење за толеранцију/ промоцију у хуманитарној кризи
Хитна потреба за помоћи и реконструкцијом	Приоритет непосредне стабилизације и опоравка
Геополитички савези	Противтежа руском, иранском и турском утицају
Краткорочна стабилност	Предност над идеолошким ризицима; фокус на изградњи мира
Економски развој	Саудијске инвестиције виђене као корисне за опоравак
Стратешка партнерства	Одржавање чврстих веза са Саудијском Арабијом

Извор: Обрада аутора.

Западне земље су толерисале или индиректно промовисале вехабијска учења кроз саудијско-арабијску помоћ на Балкану, првенствено због хитних хуманитарних потреба, стратешких савеза и геополитичких прорачуна. Иако су дугорочне последице идеолошког утицаја биле препознате, оне су често биле подређене непосредним приоритетима стабилности, реконструкције и управљања савезима у нестабилном постконфликтном окружењу. И Турска на Балкану, обично се прво ослања на употребу меке моћи (Alpan and Erdi Öztürk 2022).

Саудијска Арабија је систематски промовисала вехабизам као инструмент јачања сопствене геополитичке позиције. Кључни механизми обухватили су:

1) Финансирање верске инфраструктуре – Саудијске добротворне организације улагале су у изградњу салафистичких цамија, медреса и културних центара, чиме су директно доводиле у питање традиционално умерене исламске праксе обликоване османским и персијским наслеђем. Ове институције представљале су вехабизам као „чисти” облик ислама, различит од локалних религијских традиција.

2) Економски утицај – Заливске државе инвестирале су у кључне секторе, укључујући туризам, грађевинарство (нпр. пројекат *Београд на води*) и пољопривреду, при чему је економска сарадња често била праћена верским и културним утицајем. Само трговинска размена између Саудијске Арабије и Србије премашила је 400 милиона евра.

3) Искоришћавање послератне реконструкције – Након рата у Босни и Херцеговини (1992–1995), саудијска помоћ обухватала је не само обнову заједница, већ и изградњу верских објеката који су унапређивали вехабијску идеологију, ослањајући се на слабе и нарушене друштвене структуре.

Да ли се исламистичка радикализација враћа на Западни Балкан?

Недавни напад самострелом на припадника полиције Србије који је обезбеђивао израелску амбасад у Београду подстакао је забринутост да би рат између Израела и Хамаса, започет 7. октобра 2023. године након изненадног напада Хамаса на јужни Израел, могао поново активирати процесе радикализације у региону, имајући у виду да је овај дуготрајни сукоб довео до ескалације тензија и ширег дестабилизујућег утицаја на Блиском истоку. Поставља се питање – да ли су ови страхови утемељени?

Традиционално, ислам који се практикује у Босни и Херцеговини и у административној Рашкој управној области на југозападу Србије карактерише отвореност и толеранција. Вековима су сунитски муслимани живели у коегзистенцији са хришћанима и Јеврејима, развијајући специфичан облик европског ислама. Међутим, од 1990-их, овај религијски пејзаж суочен је са сталним спољним утицајима који су мењали његову динамику. „Западни Балкан је геостратешки битан радикалним исламистима, који настоје да овладају овим подручјем, односно да створе исламистичку базу из које би могли да делују даље према Европи. Због великог броја муслимана на овом подручју, сматрају да ће развојем вахабијских заједница и ширењем радикалног ислама најлакше извршити радикализацију грађана” (Mijalković i Baškalo 2024, 36).

Пре рата у Босни и Херцеговини (1992–1995), салафијске и вехабијске струје биле су практично непознате на Балкану. Током сукоба, муслимански Бошњаци добили су значајну војну и логистичку подршку из исламских земаља, укључујући и долазак око 4.000 муџахедина из арапског света. Многи од ових страних бораца остали су у земљи и након потписивања Дејтонског споразума 1995. године, доносећи са собом радикалне интерпретације ислама које су, у послератном периоду, постале основа за ширење политичког ислама у Босни и Херцеговини. „Политичка нестабилност заједно

са социоекономским тешкоћама појединих група бошњачког друштва не доводе до раста вехабијске заједнице, међутим, они спадају међу факторе који потенцијално могу допринети порасту исламске радикализације у земљи” (Janková 2014, 4). „Присуство вехабија у Србији, Црној Гори, Македонији и Босни и Херцеговини представља највећу опасност за стабилност Балкана” (Rmandić 2017, 393).

Саудијски утицај и развој салафијских заједница

Од касних 1990-их, у појединим деловима Босне и Херцеговине и административној Рашкој управној области појавиле су се организоване салафијске заједнице, од којих су неке имале отворену институционалну и финансијску подршку Саудијске Арабије. Саудијски фондови коришћени су за изградњу џамија и културних центара који су промовисали салафијску доктрину.

Током ратова у Сирији и Ираку, тзв. Исламска држава привукла је део младих људи из региона, нарочито оних незадовољних социоекономским приликама. Део њих отпутовао је у ратне зоне како би се придружио џихаду. У том периоду, Босна и Херцеговина имала је један од највећих бројева страних бораца у ИСИС (Islamic State of Iraq and Syria [ISIS]) по глави становника у Европи. Већина регрутованих долазила је из тзв. „салафијских села”, данас под интензивним надзором безбедносних структура. „За сада, циљеви и мисија вахабија у Србији и Босни нису у већој мери компромитовани њиховим везама са терористичким групама и појединцима” (Stanković i Milosavljević 2025, 171).

Вехабијске организације на Балкану, нарочито у Србији на простору административне Рашке управне области, али и у Босни и Херцеговини у месту Горња Маоча, представљају политички, интелектуално и идеолошки истомишљеничке структуре које показују склоност ка повезивању са међународним терористичким организацијама, међу којима се издваја Хамас. „Најпознатији пример међународне терористичке организације свакако је ‘Ал Каида’ (القاعدة), организација настала у авганистанском рату на идеологији радикалног ислама и глобалног џихада против Јевреја и Хришћана, са циљем стварања светске исламске државе – уме, базиране на верском исламском праву – шеријату” (Đorđević i Miljković 2025, 171).

Након војног пораза ИСИС 2019. године, интензитет исламистичке радикализације на Западном Балкану знатно је опао. Саудијска Арабија је последњих година значајно смањила финансијску подршку овим заједницама. У јануару 2020. године, престолонаследник Мохамед бин Салман (لأنا ملس نب دمحم) изјавио је да краљевина више неће финансирати градњу џамија у иностранству, а 2021. године јавно је оценио да је „ултраконзервативно тумачење ислама застарело” (Stojanović 2021, 26). Упркос овим променама, радикалне организације и даље постоје, а инцидент из 2024. године у Београду – у којем је нападач био српски конвертит радикализован у оквиру једне од таквих група – подсећа да безбедносни ризици остају присутни, иако су у значајној мери под контролом (Milošević 2018).

УТИЦАЈ РАТА ИЗМЕЂУ ИЗРАЕЛА И ХАМАСА НА ПОТЕНЦИЈАЛНУ РАДИКАЛИЗАЦИЈУ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Иако је један од кључних извора екстремизма на Западном Балкану у последњим годинама ослабљен смањењем међународне подршке ултраконзервативним исламским интерпретацијама, нови и комплексни фактори све више обликују безбедносни и друштвени контекст у региону. Посебно, актуелни рат између Израела и Хамаса, започет у октобру 2023. године, представља потенцијални катализатор који може поново активирати или интензивирати процесе радикализације у одређеним деловима друштва, нарочито међу младим муслиманима.

Према проценама безбедносних служби и аналитичара, тренутни утицај сукоба у Гази на стабилност Западног Балкана још увек је ограничен, али с обзиром на могућност дуготрајног трајања непријатељстава, ризик од идеолошке мобилизације не треба потцењивати. Млади људи, осетљиви на питања верског и националног идентитета, те социјалне неправде, могу постати погодан терен за пропаганду радикалних група које користе конфликт као симболичку основу за свој активизам и регрутовање.

Сукоб у Гази, праћен великим бројем цивилних жртава и хуманитарном кризом, изазива снажне емоционалне реакције и дубоку резонанцу унутар арапских и ширих исламских заједница широм света, укључујући и Западни Балкан. Осећај неправде и

страдања може послужити као значајна мотивишућа сила која радикалним групама омогућава да легитимишу свој активизам и привуку нове присталице, посебно у окружењима где су економске и социјалне прилике неповољне. Додатно, друштвени медији и савремене комуникационе технологије омогућавају брзо ширење пропаганде, чиме се повећава домет и утицај радикалних порука. Међународни и регионални актери морају посветити посебну пажњу превентивним мерама које укључују образовање, дијалог међуверских заједница и рад са младима како би се смањила могућност да конфликт на Блиском истоку постане окидач за екстремизам на Западном Балкану.

У том контексту, важно је нагласити да је Западни Балкан релативно сложен простор где су међуверски односи осетљиви, а радикализација може бити инспирисана и спољним утицајима и унутрашњим социјалним и политичким проблемима. Профилактички приступ и континуирани мониторинг ситуације представљају кључне елементе за очување стабилности и безбедности у региону у светлу нових изазова које доноси овај конфликт.

Догађаји на Блиском истоку доприносе јачању радикализације, иако је тешко прецизно идентификовати број новорадикализованих појединаца. Перцепција рата у Гази на Западном Балкану често се обликује као део шире „глобалне кампање против муслимана”. Несразмерност између снажне западне осуде цивилних жртава у Украјини и тишине о догађањима у Гази ствара додатни осећај огорчености, јача антизападна осећања и подстиче антисемитизам.

СОЦИЈАЛНА НЕПРАВДА И СТРУКТУРАЛНО НЕЗАДОВОЉСТВО

Иако већина муслимана у Босни и Херцеговини и административној Рашкој управној области одбацује екстремистичке идеологије и посматра их као злоупотребу религије, социоекономски фактори остају снажан окидач потенцијалне радикализације. Исламска заједница се јасно дистанцирала од терористичког напада у Београду, али проблеми попут друштвене неједнакости и неиспуњених обећања о просперитету након завршетка босанског рата остају нерешени. „Начела радикалне исламске идеологије и ‘пуританског ислама’, који је све више налази упориште међу муслиманима у административној Рашкој управној области,

нарочито међу млађим становништвом, које је било подложније утицају дневне политике, пропаганде и интензивне верске индоктринације” (Trifunović, Stojaković, i Vračar 2011, 272).

Потребно је нагласити да је цео регион претрпео дубоки друштвени и економски пад током 1990-их, а да очекивани „процес сустизања” развијених земаља није остварен. Добит од транзиције имала је само мала елита блиска политичким структурама, док се већина становништва суочава са маргинализацијом, сиромаштвом и животним стандардом близу границе егзистенцијалног минимума. Млади, посебно погођени незапосленошћу и недостатком перспективе, масовно напуштају регион, што ствара плодно тло за прихватање екстремних идеологија – било да је реч о исламистичком екстремизму или радикалним облицима етно-национализма.

Зашто је вехабизам стекао упориште на Балкану кроз регионалне геополитичке утицаје? Ширење вехабизма на Балкану резултат је сложеног међудејства спољних геополитичких интереса, послератних друштвених рањивости и циљано спроведених верско-економских стратегија. Овај процес уклапа се у шири оквир надметања Саудијске Арабије, Турске и Ирана за верски и политички утицај у региону.

Регионалне рањивости и промене идентитета

Друштвено-политички контекст Балкана погодовао је укоренивању вехабизма. То се одвијало захваљујући најпре верској поларизацији изазваној ратом. Рат у Босни и Херцеговини продубио је исламски идентитет међу муслиманима, повећавајући отвореност ка спољним верским наративима. Поред тога, унутармуслиманске поделе допринеле су регионалној рањивости. Вехабизам је заузео идеолошки простор у заједницама фрагментираним ратом, позиционирајући се насупрот турском моделу ханефитског ислама (понекад перципираног као превише прагматичног) и у опозицији шиитском утицају Ирана. Напоследку, велику улогу одиграле су перманентне друштвено-економске кризе. У административној Рашкој управној области, вехабијске групе придобијале су следбенике кроз социјалне програме, укључујући и иницијативе за рехабилитацију зависника од наркотика, где је помоћ била условљена прихватањем ригидних верских норми.

ГЕОПОЛИТИЧКА КОНКУРЕНЦИЈА СПОЉНИХ АКТЕРА

Балкан је постао арена за индиректни сукоб интереса између кључних регионалних сила. Најпре кроз *турско-саудијске тензије*. Саудијско финансирање и промоција вехабизма на простору Западног Балкана, посебно у Босни и Херцеговини, често су били у колизији са турским напорима да путем Исламске заједнице Босне и Херцеговине промовише умеренији, традиционално утемељен облик сунитског ислама у ханефитској правној школи. Ове тензије нису биле искључиво верско-теолошке природе, иако је теолошка подела између ригидног, рестриктивног вехабијског учења и флексибилнијег ханефитског приступа представљала кључну линију раздвајања. Њихова позадина имала је и значајну геополитичку димензију: Саудијска Арабија је настојала да осигура свој утицај кроз финансирање верских објеката, образовних програма и хуманитарних активности, док је Турска, ослањајући се на историјске и културне везе из османског периода, градила сопствену мрежу утицаја преко институција верског образовања, културних пројеката и политичке подршке. „Заливска монархија постала је значајна за балканске муслимане због хаџа, посебно када су студенти и свештенство почели да путују у Саудијску Арабију средином 1990-их и успоставили снажну везу. То је навело Турску да заузме конкурентнији став, будући да је југоисточну Европу сматрала својом сфером утицаја” (Bechev and Erdi Öztürk 2022). Ова конкуренција резултирала је борбом за идеолошко и институционално вођство над муслиманским заједницама у региону, што је утицало на обликовање верског идентитета, друштвених ставова и политичких оријентација локалног становништва.

Томе је допринео и *ограничени домет Ирана*. Иако је Иран настојао да на простору Западног Балкана промовише шиитске интерпретације ислама, његов утицај остао је маргинализован услед доминације већинског сунитског становништва и дубоких историјских и културних веза локалних муслиманских заједница са сунитским правним школама, пре свега ханефитском. Додатни ограничавајући фактор представљала је значајно већа финансијска моћ и институционални капацитет Саудијске Арабије, која је систематски улагала у верску инфраструктуру, образовне програме, хуманитарне активности и медијске пројекте. За разлику од

саудијског приступа, који је био агресивнији и структурисанији, ирански покушаји ослањали су се пре свега на културну дипломатију, стипендије за студије у Техерану и ограничене хуманитарне програме, што није било довољно да се изгради снажније упориште у локалним верским и друштвеним структурама. Поред тога, геополитичке околности и западне санкције Ирану додатно су смањиле његове могућности за систематски ангажман у региону, чиме је његова улога остала периферна у односу на доминантне сунитске актере.

Као последица свега наведеног, у смислу *безбедносних импликација* вехабијске групе су, од краја деведесетих година и почетком 2000-их, активно деловале у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији, у административној Рашкој управној области где су постепено преузимале улогу неформалне „верске полиције” унутар локалних муслиманских заједница. Кроз верске проповеди, уличне акције и притиске на вернике, ове групе настојале су да наметну строга, пуританска тумачења ислама заснована на вехабијској доктрини, чиме су оспоравале постојеће традиционалне ханефитске и друге локалне сунитске праксе. Такав приступ је не само изазивао дубоке идеолошке и теолошке поделе, већ је продубљивао и унутар муслиманске тензије, доводећи до отворених конфликта у појединим верским заједницама. „Вехабије су почеле да се појављују у административној Рашкој области 1997. године, али су постале ‘активне’ тек након пада Милошевића у октобру 2000. године” (Morrison 2008, 7).

Ове мреже нису имале искључиво локални карактер. Захваљујући финансијској, организационој и идеолошкој подршци из иностранства, развиле су инфраструктуру која је укључивала верске центре, невладине организације и хуманитарне фондације, али и тајне ћелије за логистику и регрутовање. Њихова делатност допринела је одласку значајног броја појединаца из региона на ратишта Блиског истока, пре свега у Сирију и Ирак, где су се придруживали различитим цихадистичким групама. Овај процес имао је директне безбедносне импликације по земље региона, јер је појачавао ризик од радикализације, транснационалног тероризма и повратка бораца са борбеним искуством, што представља дугорочан изазов за националну и регионалну безбедност.

Процена ризика повратника

Повратак појединаца са ратишта Блиског истока у земље Западног Балкана представља један од најозбиљнијих безбедносних изазова за регион. Реч је о лицима која су, током боравка у зонама оружаних сукоба, стекла значајно борбено искуство, прошла кроз идеолошку индоктринацију и изградили мреже контаката са припадницима транснационалних терористичких организација. Повратници, нарочито они који остају привржени радикалним интерпретацијама ислама, могу деловати као катализатори даље радикализације у локалним заједницама, кроз пропаганду, регрутовање нових чланова и обезбеђивање логистичке подршке за потенцијалне насилне акције.

Поред директне безбедносне претње, постоји и ризик од тзв. „тихог утицаја”, када се повратници, избегавајући отворене сукобе са законом, инфилтрирају у верске, културне или хуманитарне структуре, користећи их као платформу за ширење радикалних идеја. Овај процес је посебно проблематичан у срединама са високим степеном социјалне маргинализације, незапослености и неповерења у институције, где радикалне поруке могу лакше наћи плодно тле. „Западни Балкан је регион са највећом концентрацијом враћених иностраних бораца у Европи, а тренд враћања је непредвидив и у сталном порасту. Косово и Метохија је на врху листе, са 134 повратника на милион становника” (Mijalković i Baškalo 2024, 37).

Додатно, феномен „другог и трећег таласа” – када потомци или блиски рођаци повратника настављају њихово идеолошко наслеђе – представља дугорочни изазов који захтева координисане мере државних органа, верских заједница и цивилног друштва. Стога, стратегије за сузбијање овог ризика морају обухватити свеобухватан приступ: безбедносни надзор, програме дерадикализације и ресоцијализације, као и јачање отпорности заједница на екстремистичке утицаје. „Важно је рећи да Србија има веома оштру казнену политику (у поређењу са осталим земљама Западног Балкана). Распон затворске казне за кривична дела у вези са тероризмом је велики у Србији и износи између 7,5 и 11 година” (Đorić i Obrenović 2024, 17).

Дугорочни регионални утицај може бити конвергенција геополитичких ривалстава, послератних друштвених и институционалних рањивости, као и циљане верско-економске

експанзије спољних актера, довела је до дубоких и трајних промена у верском, културном и друштвено-политичком пејзажу Балкана.

Ерозија умереног ислама

Традиционалне балканске исламске праксе, обликоване вековним османским и суфијским наслеђем, постепено су потиснуте ригиднијим и догматичнијим интерпретацијама које систематски промовише Саудијска Арабија кроз институционалну, хуманитарну и образовну инфраструктуру. Овај процес је нарочито изражен у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији и у административној Рашкој управној области, где је, услед ратних разарања и слабљења домаћих верских институција, дошло до стварања празнина које су екстерни актери вешто попунили. Ригиднији облици сунитског ислама, као што је вехабизам, не само да су променили обредне праксе и унутрашњу организацију заједница, већ су утицали и на промену вредносних система, друштвених односа и идентитетских оријентација (Marković 2017, 110).

Дугорочно, ова трансформација није ограничена искључиво на сферу верских обреда, већ има шири друштвено-политички домет. Умерени ислам, који је у прошлости функционисао као фактор међуверске толеранције и социјалне интеграције, све више уступа место идеолошким струјама које промовишу социјалну сегрегацију, политичку мобилизацију на верској основи и отпор према западним културним моделима. Овај тренд, уколико остане недовољно истражен и неадекватно адресиран, може продубити постојеће етничке и конфесионалне поделе, угрожавајући стабилност региона у наредним деценијама. „У поређењу са тим сукобом, потенцијални нови сукоб између хришћана и муслимана могао би бити појачан деловањем муслимана инспирисаних вехабијама против других муслимана” (Vascotto 2024, 131).

Ширење вехабизма допринело је значајном погоршању односа како између муслиманског и немуслиманског становништва, тако и унутар самих муслиманских заједница. Доктрина вехабизма, са својим искључивим тумачењем верских текстова и нагласком на елиминацији свих облика верских „иновација” (*bid'a*), често је била у супротности са умеренијим и синкретичким облицима ислама који су вековима постојали у појединим регионима. Овај идеолошки сукоб довео је до стварања дубоких раскола између

реформистичких струја које су прихватале модернистичке интерпретације и традиционалистичких група које су настојале да очувају постојеће верске праксе. Последице ових подела нису се огледале само у теолошким расправама, већ су често прерастале у социјалне, политичке и безбедносне кризе, продубљујући неповерење и подстичући радикализацију унутар различитих фракција исламског света.

Перзистентни спољни утицај

Заливске државе, а нарочито Саудијска Арабија, настављају да задржавају значајан културни, верски и економски утицај у региону, користећи сложену мрежу институционалних и неформалних канала. Овај утицај се манифестује кроз финансирање верских заједница, изградњу или реконструкцију џамија, стипендирање студија у исламским образовним центрима на Блиском истоку, као и кроз донације хуманитарних организација. Међутим, одсуство транспарентности у процесима донација и инвестиција, као и недостатак јасних механизма надзора, повећавају ризик од корупције и стварања политичке зависности од страних покровитеља. Последично, овај процес може ослабити институционални капацитет држава региона да самостално дефинишу и спроводе своје безбедносне и културне политике (Vučković 2019, 46).

Свеукупно, балканско упориште вехабизма није настало спонтано, већ као резултат циљане и дугорочне стратегије саудијске спољне политике, која је систематски експлоатисала послератну друштвену крхкост и институционалну нестабилност. Ова стратегија, подржана значајним финансијским средствима и идеолошким капиталом, нашла је плодно тле у средини оптерећеној етничким тензијама, економском несигурношћу и кризом идентитета. Додатно, геополитичка ривалства великих и регионалних сила претворила су Балкан у арену за надметање у верској и идеолошкој сфери, што је омогућило продор и институционализацију вехабистичког утицаја. Као резултат, верски пејзаж региона трајно је преобликован, док су отворене нове линије друштвено-политичких подела које имају потенцијал да подривају друштвену кохезију и националну безбедност.

Када је реч о регионалној безбедности, ширење вехабизма допринело је порасту безбедносних изазова у региону, подстичући

радикализацију појединаца и група, што је често резултирало терористичким активностима и оружаним сукобима. Ова идеолошка експанзија, потпомогнута финансијским и логистичким подршком из иностранства, ослабила је капацитете држава да одрже стабилност, подривајући институционалну контролу и повећавајући ризик од прекограничних конфликта и инфилтрације екстремистичких елемената.

ЗАКЉУЧАК

Компаративна анализа вехабизма на Блиском истоку и Западном Балкану показује да, иако је реч о истој идеолошкој матрици, контекст њеног развоја и деловања значајно варира у зависности од политичко-друштвеног окружења. На Блиском истоку, пре свега у Саудијској Арабији, вехабизам је чврсто институционализован и интегрисан у државну структуру, чинећи темељ политичко-религијског поретка. Његова снага произлази из директне подршке државног апарата, укључујући и формалне механизме контроле попут верске полиције, што му омогућава широк друштвени утицај и потпуну нормативну доминацију.

Супротно томе, на Западном Балкану вехабизам функционише као увезена идеологија, без формалног институционалног ослоња, али са значајним утицајем страних актера и транснационалних мрежа. Његово деловање је најизраженије у сфери идеолошке конфронтације са традиционалним исламским праксама, при чему неформални облици „верског полицирања” и социјалног притиска служе као примарни инструменти наметања ригидних норми. Оваква динамика често доводи до подела унутар локалних исламских заједница и отвара простор за процес радикализације, што ствара додатни безбедносни изазов у региону.

Без обзира на разлике у организационој структури и степену политичке моћи, у оба случаја вехабизам испољава потенцијал за дубоку трансформацију верског и друштвеног ткива заједница у којима делује. Док на Блиском истоку он учвршћује постојећи ауторитарно-теократски модел, на Западном Балкану представља фактор дестабилизације који може угрозити верску кохезију и регионалну безбедност. Из тог разлога, анализа вехабизма мора обухватити не само његове теолошке основе, већ и геополитичке, социолошке и безбедносне димензије његовог ширења и деловања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Alpan, Başak, and Erdi Öztürk Ahmet. 2022. "Turkish Foreign Policy in the Balkans amidst 'Soft Power' and 'de-Europeanisation.'" *Southeast European and Black Sea Studies* 22 (1): 45–63. DOI: 10.1080/14683857.2022.2034370.
- Bechev, Dimitar, and Ahmet Erdi Öztürk. 2022. "Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkan." *The Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/competing-over-islam-turkey-saudi-arabia-and-iran-balkans>.
- Bougarel, Xavier. 2007. "Bosnian Islam as 'European Islam': Limits and Shifts of a Concept." In *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, eds. Aziz Al-Azmeh and Effie Fokas, 96–101. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čehajić-Clancy, Sabina. 2015. "Radicalization in the Western Balkans: Challenges and Responses." *Journal of Regional Security* 10 (2): 81–92.
- Dragišić, Zoran, i Brankica Janković. 2014. „Radikalni islamizam i bezbednost Balkana.” *Politika nacionalne bezbednosti* 69 (2): 69–88.
- Dorđević, Marko, i Milan Miljković. 2025. „Povezanost hibridnog ratovanja i savremenog terorizma.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 167–190. DOI: 10.5937/pnb28-57340.
- Dorić, Marija, i Strahinja Obrenović. 2024. „Strani teroristički borci kao potencijal i bezbednosni problem Republike Srbije.” *Srpska politička misao* 87 (5): 9–26. DOI: 10.5937/spm87-52520.
- Hoare, Marko Attila. 2007. "Wahhabism in the Balkans." *Southeast European and Black Sea Studies* 7 (1): 59–76.
- Janková, Vladimíra. 2014. "Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina." Doctoral Dissertation. Prague: Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies.
- Kepel, Gilles. 2002. *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge, MASS: Harvard University Press.
- Kočan, Faris, and Jana Arbeiter. 2019. "Is Tika Turkey's platform for development cooperation or something more? Evidence from the Western Balkans." *International Journal of Euro-Mediterranean Studies* 12 (1): 167–193.
- Marković, Irina. 2017. „Religija kao instrument saudijske spoljne politike.” *Međunarodni pregled* 55 (2): 102–119.

- Mijalković, Saša, i Duško Baškalo. 2024. „Konfliktni potencijal vahabijskih zajednica na području Zapadnog Balkan.” *Srpska politička misao* 87 (5): 29–51. DOI: 10.5937/spm87-52476.
- Milošević, Davor. 2018. „Islamističke terorističke organizacije na Kosovu i njihovo finansiranje.” *Vojno delo* 18 (2): 505–531. DOI: 10.5937/vojdolo1802505M.
- Morrison, Kenneth. 2008. “Wahhabism in the Balkans”, Advanced Research and Assessment Group. Balkan Series 08/06. Defence Academy of the United Kingdom.
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. 2024. “Peace support operations in Bosnia and Herzegovina (1995–2004).” *NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm?utm_source=chatgpt.com.
- Rmandić, Boban. 2017. „Vehabizam i njegov prodor na Balkan.” *Vojno delo* 69 (3): 392–401. DOI: 10.5937/vojdolo1703392R.
- Schlesinger, Sarah. 2011. “Wahhabism: A Forgotten Legacy of the Bosnian War.” *National Review Online*. <https://www.nationalreview.com/corner/wahhabism-forgotten-legacy-bosnian-war-sarah-schlesinger/>.
- Stanković, Vladan, and Zoran Milosavljević. 2025. “Wahhabism and Islamic Geopolitics in the Western Balkans.” *Security Science Journal* 6 (1): 162–178. DOI: 10.37458/ssj.6.1.9.
- Stojanović, Amelina. 2021. „Ekonomski uticaj Saudijske Arabije u Jugoistočnoj Evropi.” *Ekonomski pregled* 72 (4): 23–38.
- Trifunović, Darko, Goran Stojaković, i Milinko Vračar. 2011. *Vehabizam i terorizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Vascotto, Angelica. 2024. “External Influences in the Western Balkans: Where Are We at?” *FEPS: Foundation for European Progressive Studies*. <https://feps-europe.eu/publication/external-influences-in-the-western-balkans-where-are-we-at/>.
- Vučković, Miladin. 2019. „Saudijska Arabija i islamska diplomatija na Balkanu.” *Bezbednosni dijalog* 14: 45–67.

Ivana Alcalay*

*Faculty of Professional Studies for Criminology and Security, Niš,
Republic of Serbia*

Miroslav Bjegović**

MB University, Belgrade, Republic of Serbia

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WAHHABI MOVEMENT IN THE MIDDLE EAST AND THE WESTERN BALKANS

Resume

This paper presents a comparative analysis of the Wahhabi movement in the Middle East and the Western Balkans, focusing on the differences in institutional foundations, operational methods, and social consequences. In the Middle East, Wahhabism is an integral part of the political–religious order of Saudi Arabia, enjoying full institutional support from the state, including formal control mechanisms such as the religious police. In contrast, in the Western Balkans, Wahhabism represents an imported ideology without institutional backing, yet with significant influence from foreign actors and transnational networks. Its presence has caused ideological and organisational divisions within local Islamic communities, challenging traditional religious practices rooted in Ottoman heritage and Sufi traditions. Special attention is given to the security implications, including the potential for radicalisation and community destabilisation. The analysis demonstrates that, despite differences in the degree of institutional support and operational methods, Wahhabism in both regions can significantly influence religious dynamics, social cohesion, and security trends.

Keywords: Wahhabism, Middle East, Western Balkans, Saudi Arabia, religious fundamentalism, political–religious alliance, religious police, radicalisation, Sufism, Ottoman heritage, security challenges, geopolitical influences.

* E-mail address: alcalayivana@gmail.com; ORCID: 0009-0001-9281-2684.

** E-mail address: bjegovicj.miroslav@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5392-6216.

*** Овај рад је примљен 25. августа 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 15. октобра 2025. године.

Ivana Alcalay*

*Faculty of Professional Studies for Criminology and Security, Niš,
Republic of Serbia*

Miroslav Bjegović**

MB University, Belgrade, Republic of Serbia

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WAHHABI MOVEMENT IN THE MIDDLE EAST AND THE WESTERN BALKANS

Abstract

This paper presents a comparative analysis of the Wahhabi movement in the Middle East and the Western Balkans, with a particular focus on the differences in institutional foundations, operational methods, and social consequences. In the Middle East, Wahhabism is an integral part of the political-religious order of Saudi Arabia, enjoying full institutional support from the state, including formal control mechanisms such as the religious police. In contrast, in the Western Balkans, Wahhabism represents an imported ideology without institutional backing, yet with significant influence from foreign actors and transnational networks. Its presence has caused ideological and organizational divisions within local Islamic communities, challenging traditional religious practices rooted in Ottoman heritage and Sufi traditions. Special attention is given to the security implications, including the potential for radicalization and community destabilization. The analysis demonstrates that, despite differences in the degree of institutional support and operational methods,

* E-mail address: alcalayivana@gmail.com; ORCID: 0009-0001-9281-2684.

** E-mail address: bjegovicj.miroslav@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5392-6216.

Wahhabism in both regions possesses the capacity to significantly influence religious dynamics, social cohesion, and security trends.

Keywords: Wahhabism, Middle East, Western Balkans, religious fundamentalism, political-religious alliance, radicalization, security challenges, geopolitical influences.

INTRODUCTION

Wahhabism, as one of the most significant and controversial forms of Islamic fundamentalism, represents a key subject of interest in contemporary studies of religion, political science, and security. The reason for addressing this topic stems from its relevance to understanding the relationship between religion and the state in the Islamic world, as well as the influence that Wahhabi ideology exerts in spreading certain interpretations of Islam beyond its original context, particularly within transnational networks and the global Islamic community. It is crucial to comprehend how this movement, which originated in the 18th century in the heart of the Arabian Peninsula, evolved into a powerful religious and political ideology that laid the foundations of modern Saudi statehood and remains one of the primary sources of influence on Islamic communities worldwide.

This research is particularly relevant in today's geopolitical context, where issues of religious identity, ideological mobilization, and institutional control of religious life are gaining importance. The need to address this topic now arises from the continued global influence of Wahhabi thought, through missionary activities and the funding of various Islamic initiatives, which affect the configuration of Islamic communities and also present potential security risks in certain regions.

The paper is based on a multidisciplinary theoretical framework that encompasses religious studies, political science, and historical analysis, using a combination of methods: a historical-analytical method to understand the origin and development of the movement; a comparative method to analyze the relationship between religious doctrine and state institutions; and an interpretative approach in the examination of religious and legal sources, particularly Sharia regulations within the Hanbali school of Islamic jurisprudence.

The paper's structure follows this analytical approach. The first part examines the historical context of the emergence of Wahhabism and the teachings of Muhammad ibn Abd al-Wahhab (إمام أبو عبد الله محمد بن عبد الوهاب). The second part is devoted to the institutionalization of the movement through its alliance with the Saudi dynasty and the formation of the modern Saudi state, with a special focus on the role of the religious police (*hisbah*) and the implementation of Sharia law. The third part examines the global influence of Wahhabi ideology through missionary activities and transnational connections, while the concluding section evaluates the impact of Wahhabism on contemporary religious and social trends.

WAHHABISM IN THE MIDDLE EAST

Wahhabism, as a reformist movement that emerged in the 18th century on the Arabian Peninsula under the teachings of Muhammad ibn Abd al-Wahhab, was from its inception an attempt to return to a "pure" form of Islam, free from what its followers perceived as innovations and idolatry. Through its alliance with the House of Saud, the movement became the foundation of a new politico-religious paradigm in the formation of the Saudi state, where Wahhabism is not only the dominant religious doctrine but also a tool for institutional social organization.

In the Middle East, Wahhabism is deeply embedded in the religious and political system of the Kingdom of Saudi Arabia, where it constitutes the ideological backbone of the ruling structure. Its influence is evident in the strict application of Sharia law, particularly through behavioral norms related to dress codes, prohibition of alcohol, gender segregation, and other aspects of both public and private life. In this context, state institutions and the religious police (*hisbah*) play a central role in overseeing and enforcing Wahhabi norms.

However, Wahhabism does not enjoy unanimous support across the Islamic world. On the contrary, it is frequently criticized by moderate Muslims as well as by Shiite and Sufi communities, who accuse it of intolerance, exclusivism, and a revisionist approach to theological tradition. One of the most controversial dimensions of Wahhabi thought is its militant potential. In the modern era, this ideological framework has played a significant role in shaping certain radical Islamic movements, whose actions are often grounded in exclusivity and aggressive interpretations of Islam (Čehajić-Clancy 2015). Particularly concerning

is the fact that Wahhabism promotes an intensely hostile attitude toward Muslims who do not adhere to its interpretation of Islam, often labeling them as *mushriks* (polytheists).

Due to these characteristics, Wahhabism is identified in numerous analyses as a potential security threat – not only within the Middle East itself, but also on a global level – given its influence on the radicalization of individuals and the transnational ideological networks that support extremist narratives.

WAHHABISM IN THE WESTERN BALKANS

In the Western Balkans, Wahhabism emerged predominantly in the late 20th century, spreading primarily in Bosnia and Herzegovina, Kosovo*, North Macedonia, Serbia, Montenegro, and particularly in the Raška administrative district. Its penetration into the region is closely connected with the geopolitical influence of foreign actors, primarily Saudi Arabia and Turkey, which significantly impacted the transformation of the religious landscape and the internal dynamics within local Islamic communities. Although Turkey is neither the origin of Wahhabism nor an official supporter of its ideology, its geopolitical position, religious influence, and historical ties with the Islamic world make it an important factor in understanding how Wahhabism spreads and resonates throughout the wider region.

Wahhabism in the Balkans often clashes with traditional forms of Islamic practice, which are deeply rooted in Ottoman religious heritage and Sufi spirituality. Its presence has led to ideological and organizational divisions among believers, with traditional Muslims distancing themselves from new followers of Wahhabi teachings. In certain communities, Wahhabi groups operate informally as “religious police” seeking, through community pressure and the promotion of strict religious norms, to influence the behavior of believers, thereby directly challenging local customs and religious patterns.

Balkan Muslims remain inseparably tied to the fate of Muslims in other parts of the world, primarily in Turkey, as well as in the Middle East. The destiny of Balkan Muslims continues to be suspended between the states in which they live and the developments within the broader Islamic world. They themselves are not a homogeneous group; instead, they are

* This designation is without prejudice to status and is in line with UNSCR 1244.

divided into four linguistic-ethnic groupings: the Slavic (comprising Bosniaks, Gorani, Bulgarian Muslims – Pomaks, and several smaller Slavic Muslim communities), Albanian, Turkish, and Roma (Dragišić and Janković 2014).

In addition to religious activism, there are also significant security implications, since certain Wahhabi networks in the Balkans have been associated with processes of radicalization and recruitment for foreign conflicts. Although the majority of members of Muslim communities in the Balkans follow moderate and traditional forms of Islam, over the past two decades, small but active groups have emerged that have adopted Wahhabi–Salafist interpretations. Certain individuals from these circles have been involved in processes of radicalization and recruitment for participation in foreign armed conflicts – for example, the Syrian civil war (since 2011), the Iraqi conflict (2014–2019), and the wars in Afghanistan and Pakistan (during the 1990s and early 2000s). Although these do not encompass the entire community of adherents, such cases contribute to the perception of Wahhabism as a potential factor of destabilization and a source of social tensions.

Table 1: Comparative overview of origins, influence, implementation, and social impact between the Middle East and the Western Balkans

	Middle East (Saudi Arabia)	Western Balkans
Origin and Influence	Original birthplace; state religion with strong political influence	Imported ideology, shaped under the influence of foreign actors (Saudi Arabia, Turkey)
Implementation	Institutional religious police enforcing strict Sharia law	Informal community pressure and religious “policing”
Social Impact	Deep social control, strict gender segregation, and regulation of public morality	Contesting traditional Islamic practices, generating internal communal divisions

Source: The author’s elaboration.

THE WAHHABI RELIGIOUS MOVEMENT

Wahhabism is a fundamentalist Islamic current within the Sunni denomination, based on a strict and puritanical interpretation of the Qur'an and the Sunnah of the Prophet Muhammad. It originated in the 18th century in the Najd region of present-day Saudi Arabia, under the leadership of Muhammad ibn Abd al-Wahhab (1703–1792). The movement was shaped as a reaction to religious practices that its followers considered deviant, particularly those stemming from Sufism and Shi'a Islam. According to their understanding, Islam over the centuries became burdened with superstition and innovations (*bid'a*), such as invoking the Prophet or saints as intermediaries, practicing magic and sorcery, and departing from the original methods of worship. Followers of Wahhabism rarely refer to themselves by that name, as it is associated with the personality of its founder, and they reject any notion of reverence toward a human above God (Allah). Instead, they often identify as *Salafīyya* ("followers of the ancestors") or *al-Muwahhidun* ("monotheists"), emphasizing loyalty to the teachings of the first generations of Muslims (*salaf al-salih*). Their goal is the "purification" of faith and a return to its original spiritual beginnings (Hoare 2007).

Wahhabi doctrine requires strict adherence to *shari'a*, with prohibitions on the consumption of alcohol, wine, and other stimulants, including tobacco. Modest clothing is prescribed for both genders, with women expected to wear traditional garments covering the entire body, while wearing silk and gold is generally forbidden. Likewise, music, dancing, loud laughter, and demonstrative mourning are also prohibited, especially in the context of religious rituals and funerals. In Saudi Arabia, the enforcement of these rules is entrusted to the Islamic religious police (*Mutawwa'in* – "The Authority for the Promotion of Virtue and the Prevention of Vice"). This institution possesses the authority to sanction violations of public behavior and modesty, including the prohibition of public mingling of men and women, improper dress, or conduct that deviates from prescribed moral norms. Punishments include corporal punishment, amputations, and executions, in line with the strict interpretation of *shari'a* law.

Beyond its religious aspect, Wahhabism has also become a significant political and social factor. As the dominant religious doctrine of Saudi Arabia, it shapes the institutional framework of the state, and its influence has spread beyond the Arabian Peninsula. In the Balkans,

particularly in the administrative district of Raška, the presence of Wahhabi groups generates tensions within Muslim communities, as their strict interpretation of Islam often clashes with local religious traditions rooted in Ottoman and Sufi heritage.

WESTERN–SAUDI ALLIANCES AND THE SPREAD OF WAHHABISM IN THE WESTERN BALKANS

The cooperation between Saudi Arabia and Western states, particularly during and immediately after the conflicts in the Balkans in the 1990s, had an indirect but significant impact on the spread of Wahhabism in the region. This phenomenon was the result of a complex interplay of geopolitical interests, security priorities, and humanitarian and religious engagement. During the war in Bosnia and Herzegovina (1992–1995), Western powers, including North Atlantic Treaty Organization [NATO] members, provided political and military support to Bosnian Muslims in their conflict with Serbian forces (North Atlantic Treaty Organization [NATO] 2024). Saudi Arabia, as an essential ally in this process, secured extensive financial and humanitarian aid, while also facilitating the arrival of foreign Islamic fighters (*mujahideen*) to the battlefield (Schlesinger 2011, 1). Through such cooperation, space was opened for the entry of Saudi-funded religious institutions, which, under the guise of humanitarian assistance and post-war reconstruction, promoted Wahhabi doctrine (Bougarel 2007).

Saudi investments in the reconstruction of mosques, madrasas, and Islamic cultural centers during the post-war period amounted to hundreds of millions of euros (Bougarel 2007). These institutions, with the tacit or implicit approval of Western powers focused on regional stabilization, became channels for the spread of a conservative, rigid interpretation of Islam – one that largely differed from the traditionally moderate, Ottoman-influenced Islam present in the Balkans. The inflow of money, weapons, humanitarian aid, and the military experience of several thousand fighters who had arrived impacted the local population, gradually transforming Bosnia and Herzegovina into what some observers described as an “Islamic state” (Dragišić and Janković 2014).

Western intelligence services were aware of the financial flows and networks that supported Wahhabi groups, but short-term military and political objectives often took precedence over the assessment of long-term ideological consequences. Such tolerance enabled the institutional

and social entrenchment of Wahhabi structures, which in some cases complicated post-war reconciliation and security stabilization. Geopolitical partnerships between Western states and Saudi Arabia – motivated primarily by energy security and shared interests in combating terrorism – simultaneously strengthened Saudi influence in the region. This diminished Turkey’s ability to maintain its position as the leading religious authority among Balkan Muslims through its more moderate Sunni model, further intensifying religious-political competition. “Nevertheless, through its agency TIKA (Turkish Cooperation and Coordination Agency), Turkey, in line with its strategy, directs most of its resources to countries with a strong Muslim community and where Turkey believes its compatriots live. For that reason, the largest amount of funds is allocated to Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Metohija, the administrative district of Raška, Macedonia, and Albania” (Kočan and Arbeiter 2019, 183).

Overall, the alliances between Western states and Saudi Arabia during the Balkan conflicts facilitated the penetration of Saudi financial capital and ideological influence. Although the primary goal of these alliances was to end the conflict and establish stability, the consequence was the long-term embedding of more conservative forms of Islamic practice, with significant social and security repercussions for the region.

WESTERN TOLERANCE AND THE PROMOTION OF WAHHABI TEACHINGS THROUGH SAUDI AID IN THE BALKANS

During the armed conflicts in the Balkans in the 1990s, Western states prioritized urgent humanitarian assistance to war-affected Muslim populations. Saudi Arabia, as an economically powerful Muslim-majority state, became a key partner in providing aid, rebuilding mosques and schools, and supporting refugees and orphans. Western governments welcomed this engagement, focusing on short-term stabilization and recovery rather than the long-term consequences for the region’s ideological structure (Rmandić 2017).

Within the framework of political alliances, particularly with the United States and the European Union, Saudi Arabia was regarded as an important ally in supporting the Bosnian Muslim resistance to “Serbian aggression”. This cooperation included facilitating the inflow of Saudi

financial resources and the operations of humanitarian organizations that played a central role in post-war reconstruction and social rehabilitation. During this period, the Western Balkans became a focal point of geopolitical competition among external actors, including Turkey, Iran, and the Gulf states. Concerned about the growing Russian and Iranian influence, Western countries tolerated and at times even encouraged Saudi presence, perceiving it as a counterbalance to rivals and as a means of preserving their own strategic influence.

Although Western intelligence and diplomatic structures were aware that institutions funded from Riyadh often promoted Wahhabi or Salafi interpretations of Islam, the priority remained maintaining short-term stability and resolving the conflict. Fears of jeopardizing relations with Saudi Arabia – a significant partner in the energy sector and counterterrorism efforts – outweighed concerns about the potential for ideological radicalization.

Saudi Arabia converted economic capital into an instrument of soft power by financing religious, educational, and cultural projects. Western governments often interpreted these investments as a contribution to post-war economic recovery and the integration of the Balkans into European structures, even when accompanied by ideological conditions. Although some Western institutions pointed to the risks associated with the conditionality of Saudi aid – including the promotion of rigid religious interpretations – oversight and control mechanisms remained minimal. The urgency of reconstruction and limited local resources further complicated the rejection of Saudi funds, thereby enabling the more enduring entrenchment of Wahhabi influence.

Table 2: Factors that led to tolerance of the influence of Wahhabism

Factor	Western Justification for Tolerance/Promotion during the Humanitarian Crisis
Urgent need for aid and reconstruction	Priority on immediate stabilization and recovery
Geopolitical alliances	Counterbalance to Russian, Iranian, and Turkish influence
Short-term stability	Preference over ideological risks; focus on peacebuilding
Economic development	Saudi investments seen as beneficial for recovery
Strategic partnerships	Maintaining strong ties with Saudi Arabia

Source: The author's elaboration.

Western countries tolerated or indirectly promoted Wahhabi teachings through Saudi Arabian aid in the Balkans, primarily due to urgent humanitarian needs, strategic alliances, and geopolitical calculations. Although the long-term consequences of ideological influence were recognized, they were often subordinated to the immediate priorities of stability, reconstruction, and alliance management in an unstable post-conflict environment. Turkey, too, in the Balkans, usually relies first on the use of soft power (Alpan and Erdi Öztürk 2022).

Saudi Arabia systematically promoted Wahhabism as an instrument for strengthening its geopolitical position. The key mechanisms included:

1) Financing of religious infrastructure – Saudi charitable organizations invested in the construction of Salafi mosques, madrasas, and cultural centers, directly challenging the traditionally moderate Islamic practices shaped by Ottoman and Persian legacies. These institutions presented Wahhabism as the “pure” form of Islam, distinct from local religious traditions.

2) Economic influence – Gulf states invested in key sectors, including tourism, construction (e.g., the *Belgrade Waterfront* project), and agriculture, with economic cooperation often accompanied by religious and cultural influence. Trade exchange between Saudi Arabia and Serbia alone exceeded €400 million.

3) Exploitation of post-war reconstruction – After the war in Bosnia and Herzegovina (1992–1995), Saudi aid encompassed not only community rebuilding but also the construction of religious facilities that advanced Wahhabi ideology, capitalizing on weakened and disrupted social structures.

Is Islamist Radicalization Returning to the Western Balkans?

The recent crossbow attack on a Serbian police officer guarding the Israeli embassy in Belgrade has raised concerns that the war between Israel and Hamas – initiated on October 7, 2023, following Hamas’s surprise assault on southern Israel – could once again trigger processes of radicalization in the region, given that this prolonged conflict has led to escalating tensions and a broader destabilizing impact across the Middle East. This raises the question – are these fears justified?

Traditionally, Islam has been practiced in Bosnia and Herzegovina and in the administrative district of Raška, a region in southwestern Serbia, with a character of openness and tolerance. For centuries, Sunni

Muslims coexisted with Christians and Jews, developing a distinctive form of European Islam. However, since the 1990s, this religious landscape has been exposed to constant external influences that have altered its dynamics. “The Western Balkans is of geostrategic importance to radical Islamists, who seek to gain control over this area, aiming to establish an Islamist base from which they could further operate toward Europe. Due to the large number of Muslims in this region, they believe that through the development of Wahhabi communities and the spread of radical Islam, it will be easiest to radicalize the population” (Mijalković and Baškalo 2024, 36).

Before the war in Bosnia and Herzegovina (1992–1995), Salafi and Wahhabi currents were virtually unknown in the Balkans. During the conflict, Bosniak Muslims received significant military and logistical support from Islamic countries, including the arrival of around 4,000 mujahideen from the Arab world. Many of these foreign fighters remained in the country even after the signing of the Dayton Peace Agreement in 1995, bringing with them radical interpretations of Islam, which, in the post-war period, became a foundation for the spread of political Islam in Bosnia and Herzegovina. Political instability, together with socioeconomic difficulties of certain groups of the Bosnian society, does not lead to the growth of the Wahhabi community; however, they belong among factors that can potentially contribute to an increase of Islamic radicalisation in the country (Janková 2014, 4). “The presence of Wahhabis in Serbia, Montenegro, Macedonia, and Bosnia and Herzegovina represents the greatest threat to the stability of the Balkans” (Rmandić 2017, 393).

Saudi Influence and the Development of Salafi Communities

Since the late 1990s, organized Salafi communities have emerged in certain parts of Bosnia and Herzegovina and the administrative district of Raška, some of which enjoyed open institutional and financial support from Saudi Arabia. Saudi funds were used to build mosques and cultural centers that promoted Salafi doctrine.

During the wars in Syria and Iraq, the so-called Islamic State attracted a portion of young people from the region, particularly those dissatisfied with socioeconomic conditions. Some of them traveled to conflict zones to join jihad. At that time, Bosnia and Herzegovina had one of the highest numbers of foreign fighters in ISIS (Islamic

State of Iraq and Syria) per capita in Europe. The majority of recruits came from the so-called “*Salafi villages*”, which today remain under intensive surveillance by security structures. For now, the goals and mission of Wahabi in Serbia and Bosnia are not to any great extent compromised by their links to terrorist groups and individuals (Stanković and Milosavljević 2025, 171).

Wahhabi organizations in the Balkans, particularly in the administrative district of Raška, region of Serbia, and in the village of Gornja Maoča in Bosnia and Herzegovina, represent politically, intellectually, and ideologically like-minded structures that demonstrate a tendency to establish connections with international terrorist organizations, most notably Hamas. “The most famous example of an international terrorist organization is certainly ‘Al Qaeda’ (دعاقلا), an organization that emerged during the Afghan war on the ideology of radical Islam and global jihad against Jews and Christians, to create a world Islamic state – ummah, based on Islamic religious law – Sharia” (Đorđević and Miljković 2025, 171).

After the military defeat of ISIS in 2019, the intensity of Islamist radicalization in the Western Balkans significantly declined. In recent years, Saudi Arabia has substantially reduced financial support for these communities. In January 2020, Crown Prince Mohammed bin Salman (دوعس لآ ناملس نب دمحم) declared that the Kingdom would no longer finance the construction of mosques abroad, and in 2021, he publicly stated that “ultraconservative interpretations of Islam are outdated” (Stojanović 2021, 26). Despite these changes, radical organizations still exist, and the 2024 incident in Belgrade – in which the attacker was a Serbian convert radicalized within one such group – serves as a reminder that security risks remain present, though largely under control (Milošević 2018).

THE IMPACT OF THE ISRAEL – HAMAS WAR ON POTENTIAL RADICALIZATION IN THE WESTERN BALKANS

Although one of the key sources of extremism in the Western Balkans has weakened in recent years due to the reduction of international support for ultra-conservative Islamic interpretations, new and complex factors are increasingly shaping the security and social context in the region. In particular, the ongoing war between Israel and

Hamas, which began in October 2023, represents a potential catalyst that could reactivate or intensify processes of radicalization within specific segments of society, especially among young Muslims.

According to assessments by security agencies and analysts, the current impact of the Gaza conflict on the stability of the Western Balkans remains limited. However, given the possibility of prolonged hostilities, the risk of ideological mobilization should not be underestimated. Young people, sensitive to issues of religious and national identity as well as social injustice, may become fertile ground for propaganda by radical groups who use the conflict as a symbolic basis for activism and recruitment.

The Gaza conflict, marked by a high number of civilian casualties and a humanitarian crisis, evokes strong emotional reactions and deep resonance within Arab and broader Islamic communities worldwide, including in the Western Balkans. The sense of injustice and suffering can serve as a significant motivating force, enabling radical groups to legitimize their activism and attract new followers, particularly in environments where economic and social conditions are unfavorable. Furthermore, social media and modern communication technologies facilitate the rapid spread of propaganda, increasing the reach and influence of radical messages. International and regional actors must pay special attention to preventive measures that include education, interfaith dialogue, and youth engagement to reduce the likelihood that the Middle Eastern conflict becomes a trigger for extremism in the Western Balkans.

In this context, it is essential to emphasize that the Western Balkans is a relatively complex space where interfaith relations are sensitive, and radicalization can be inspired by both external influences and internal social and political problems. A proactive approach and continuous monitoring of the situation represent key elements for maintaining stability and security in the region in light of the new challenges posed by this conflict.

Events in the Middle East contribute to the strengthening of radicalization, although it is challenging to identify the number of newly radicalized individuals precisely. The perception of the war in Gaza in the Western Balkans is often framed as part of a broader “global campaign against Muslims”. The disproportion between strong Western condemnation of civilian casualties in Ukraine and the silence regarding events in Gaza creates an additional sense of resentment, reinforces anti-Western feelings, and fuels anti-Semitism.

SOCIAL INJUSTICE AND STRUCTURAL DISCONTENT

Although the majority of Muslims in Bosnia and Herzegovina and the administrative district of Raška reject extremist ideologies and view them as an abuse of religion, socioeconomic factors remain a strong trigger for potential radicalization. The Islamic Community has clearly distanced itself from the terrorist attack in Belgrade, yet problems such as social inequality and unfulfilled promises of prosperity after the Bosnian war remain unresolved. “The principles of radical Islamic ideology and ‘Puritan Islam’, which increasingly found a foothold among the Muslims of the administrative district of Raška, particularly among the younger population, who were more susceptible to the influence of daily politics, propaganda, and intensive religious indoctrination” (Trifunović, Stojaković, and Vračar 2011, 272).

It is essential to note that the entire region experienced a profound social and economic decline during the 1990s, and the expected “catch-up process” with developed countries never materialized. The benefits of transition were reaped only by a small elite close to political structures, while the majority of the population faced marginalization, poverty, and living standards near the existential minimum. Young people, particularly affected by unemployment and lack of perspective, are leaving the region en masse, creating fertile ground for the acceptance of extreme ideologies – whether in the form of Islamist extremism or radical forms of ethno-nationalism.

Why did Wahhabism gain a foothold in the Balkans through regional geopolitical influences? The spread of Wahhabism in the Balkans is the result of a complex interplay of external geopolitical interests, post-war social vulnerabilities, and deliberately implemented religious-economic strategies. This process fits into the broader framework of competition among Saudi Arabia, Turkey, and Iran for religious and political influence in the region.

Regional vulnerabilities and identity shifts

The socio-political context of the Balkans facilitated the entrenchment of Wahhabism. This was due primarily to the religious polarization caused by the war. The war in Bosnia and Herzegovina deepened Islamic identity among Muslims, increasing receptiveness to external religious narratives. In addition, intra-Muslim divisions

have contributed to regional vulnerability. Wahhabism occupied an ideological space within communities fragmented by war, positioning itself in contrast to the Turkish model of Hanafi Islam (sometimes perceived as overly pragmatic) and in opposition to the Shiite influence of Iran. Finally, permanent socio-economic crises played a major role. In regions such as the administrative district of Raška, Wahhabi groups attracted followers through social programs, including initiatives for the rehabilitation of drug addicts, where assistance was conditioned upon the acceptance of rigid religious norms.

GEOPOLITICAL COMPETITION OF EXTERNAL ACTORS

The Balkans have become an arena for an indirect clash of interests among key regional powers. First of all, there are Turkish-Saudi tensions. Saudi financing and the promotion of Wahhabism in the Western Balkans, particularly in Bosnia and Herzegovina, often collided with Turkey's efforts to promote a more moderate and traditionally grounded form of Sunni Islam through the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina, rooted in the Hanafi legal school. These tensions were not solely of a theological nature, although the doctrinal divide between the rigid, restrictive Wahhabi teachings and the more flexible Hanafi approach constituted a central line of demarcation. Their background also had a significant geopolitical dimension: Saudi Arabia sought to secure its influence through financing religious facilities, educational programs, and humanitarian activities, while Turkey, relying on historical and cultural ties from the Ottoman period, developed its own network of influence via institutions of religious education, cultural projects, and political support. "The Gulf monarchy became significant to Balkan Muslims because of the Hajj, especially when students and clergy started to travel to Saudi Arabia in the mid-1990s and established a strong link. That is what compelled Turkey to take a more competitive stance, as it considered Southeast Europe its own turf" (Bechev and Erdi Öztürk 2022). This competition led to a struggle for ideological and institutional leadership over Muslim communities in the region, shaping the religious identity, social attitudes, and political orientations of the local population.

The limited reach of Iran also contributed to this. Although Iran attempted to promote Shi'a interpretations of Islam in the Western Balkans, its influence remained marginal due to the predominance of

Sunni populations and the deep historical and cultural ties of local Muslim communities with Sunni legal schools, primarily the Hanafi tradition. An additional limiting factor was the significantly greater financial power and institutional capacity of Saudi Arabia, which systematically invested in religious infrastructure, educational programs, humanitarian activities, and media projects. In contrast to the Saudi approach, which was more aggressive and structured, Iranian initiatives relied mainly on cultural diplomacy, scholarships for studies in Tehran, and limited humanitarian programs, which were insufficient to establish a stronger foothold within local religious and social structures. Moreover, geopolitical circumstances and Western sanctions on Iran further reduced its ability to engage systematically in the region, leaving its role peripheral compared to the dominant Sunni actors.

As a consequence of all of the above, in terms of *security implications*, since the late 1990s and early 2000s, Wahhabi groups have been actively operating in Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Metohija, and the administrative district of Raška, where they gradually assumed the role of an informal “religious police” within local Muslim communities. Through religious sermons, street actions, and pressure on believers, these groups sought to impose strict, puritanical interpretations of Islam based on Wahhabi doctrine, thereby challenging existing traditional Hanafi and other local Sunni practices. Such an approach not only provoked deep ideological and theological divisions but also intensified internal Muslim tensions, leading to open conflicts within certain religious communities. Wahhabis began to appear in the administrative district of Raška in 1997 but became ‘active’ only after the fall of Milošević in October 2000 (Morrison 2008, 7).

These networks did not have an exclusively local character. Due to financial, organizational, and ideological support from abroad, they established an infrastructure that included religious centers, NGOs, humanitarian foundations, and clandestine cells for logistics and recruitment. Their activities contributed to the departure of a significant number of individuals from the region to battlefields in the Middle East, primarily Syria and Iraq, where they joined various jihadist groups. This process had direct security implications for the countries of the region, as it increased the risk of radicalization, transnational terrorism, and the return of battle-hardened fighters, posing a long-term challenge to both national and regional security.

Risk Assessment of Returnees

The return of individuals from Middle Eastern conflict zones to the Western Balkans represents one of the most serious security challenges for the region. These are persons who, during their stay in war zones, acquired significant combat experience, underwent ideological indoctrination, and built networks of contacts with members of transnational terrorist organizations. Returnees – particularly those who remain committed to radical interpretations of Islam – can act as catalysts of further radicalization within local communities, through propaganda, recruitment of new members, and provision of logistical support for potential violent actions.

Beyond the direct security threat, there is also the risk of so-called “silent influence”, in which returnees, while avoiding open confrontation with the law, infiltrate religious, cultural, or humanitarian structures, using them as platforms for spreading radical ideas. This process is particularly problematic in environments marked by high levels of social marginalization, unemployment, and distrust in institutions, where radical messages can more easily find fertile ground. “The Western Balkans is the region with the highest concentration of returned foreign fighters in Europe, and the trend of returns is unpredictable and constantly increasing. Kosovo and Metohija tops the list, with 134 returnees per million inhabitants” (Mijalković and Baškalo 2024, 37).

Additionally, the phenomenon of the “second and third wave” – when descendants or close relatives of returnees continue their ideological legacy – represents a long-term challenge that requires coordinated measures by state authorities, religious communities, and civil society. Therefore, strategies to counter this risk must encompass a comprehensive approach: security surveillance, deradicalization and reintegration programs, as well as strengthening community resilience against extremist influences. “It is important to note that Serbia has a very harsh penal policy (compared to other Western Balkan countries). The range of prison sentences for terrorism-related crimes is large in Serbia, ranging from 7.5 to 11 years” (Đorić and Obrenović 2024, 17).

The long-term impact may be the convergence of geopolitical rivalries, post-war social and institutional vulnerabilities, and the targeted religious-economic expansion of external actors has led to profound and lasting changes in the religious, cultural, and socio-political landscape of the Balkans.

Erosion of Moderate Islam

Traditional Balkan Islamic practices, shaped by centuries of Ottoman and Sufi heritage, have been gradually displaced by more rigid and dogmatic interpretations systematically promoted by Saudi Arabia through its institutional, humanitarian, and educational infrastructure. This process has been particularly pronounced in Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Metohija, and the administrative district of Raška, where, due to war devastation and the weakening of domestic religious institutions, external actors skillfully filled the resulting voids. Stricter forms of Sunni Islam, such as Wahhabism, not only altered ritual practices and the internal organization of communities but also influenced the transformation of value systems, social relations, and identity orientations (Marković 2017, 110).

In the long term, this transformation is not confined solely to the sphere of religious rites but carries broader socio-political consequences. Moderate Islam, which historically functioned as a factor of interreligious tolerance and social integration, is increasingly giving way to ideological currents that promote social segregation, political mobilization along religious lines, and resistance to Western cultural models. Unless adequately researched and addressed, this trend could deepen existing ethnic and confessional divides, threatening regional stability in the coming decades. “In comparison to that conflict, the potential new conflict between the Christians – the Muslims, could be increased with the activities of Wahhabi inspired Muslims against other Muslims” (Vascotto 2024, 131).

The spread of Wahhabism has significantly worsened relations both between Muslim and non-Muslim populations and within Muslim communities themselves. Wahhabi doctrine, with its exclusive interpretation of religious texts and emphasis on eliminating all forms of religious “innovations” (*bid‘a*), often clashed with the more moderate and syncretic forms of Islam that had existed in certain regions for centuries. This ideological conflict gave rise to deep schisms between reformist currents that embraced modernist interpretations and traditionalist groups seeking to preserve existing practices. The consequences of these divisions extended beyond theological debates, frequently escalating into social, political, and security crises, fueling distrust and encouraging radicalization among different factions of the Islamic world.

Persistent External Influence

Gulf states, particularly Saudi Arabia, continue to exert significant cultural, religious, and economic influence in the region through a complex network of institutional and informal channels. This influence is manifested through the financing of religious communities, the construction or reconstruction of mosques, the sponsorship of studies at Islamic educational centers in the Middle East, and humanitarian donations. However, the lack of transparency in donation and investment processes, combined with the absence of effective oversight mechanisms, increases the risks of corruption and political dependency on foreign patrons. Consequently, this process may weaken the institutional capacity of regional states to independently define and implement their security and cultural policies (Vučković 2019, 46).

Overall, the Balkan foothold of Wahhabism did not emerge spontaneously but as the outcome of a deliberate and long-term Saudi foreign policy strategy, which systematically exploited post-war social fragility and institutional instability. This strategy – supported by substantial financial resources and ideological capital – found fertile ground in an environment burdened by ethnic tensions, economic insecurity, and identity crises. Additionally, geopolitical rivalries among major and regional powers turned the Balkans into an arena for religious and ideological competition, facilitating the penetration and institutionalization of Wahhabi influence. As a result, the region's religious landscape has been permanently altered, while new lines of socio-political division have emerged, with the potential to erode social cohesion and national security.

Considering the impact on regional security, the spread of Wahhabism has contributed to heightened security challenges in the region, fueling the radicalization of individuals and groups, which has often translated into terrorist activities and armed clashes. This ideological expansion – bolstered by foreign financial and logistical support – has weakened state capacities to maintain stability, undermined institutional control, and increased the risk of cross-border conflicts and the infiltration of extremist elements.

CONCLUSION

The comparative analysis of Wahhabism in the Middle East and the Western Balkans reveals that, although rooted in the same ideological matrix, its development and operation vary significantly depending on the distinct political and social contexts. In the Middle East – most notably in Saudi Arabia – Wahhabism is firmly institutionalized and integrated into the state structure, forming the foundation of the politico-religious order. Its strength derives from direct support by state apparatuses, including formal mechanisms of control such as the religious police, which allow it to exert broad societal influence and achieve normative dominance.

In contrast, in the Western Balkans, Wahhabism functions as an imported ideology without formal institutional backing, but with significant influence from foreign actors and transnational networks. Its activity is most visible in the sphere of ideological confrontation with traditional Islamic practices, where informal mechanisms of “religious policing” and social pressure serve as primary instruments for imposing rigid norms. Such dynamics frequently generate divisions within local Islamic communities and open pathways to processes of radicalization, creating an additional security challenge for the region.

Regardless of differences in organizational structure and levels of political power, Wahhabism in both contexts exhibits the potential to deeply transform the religious and social fabric of the communities in which it operates. While in the Middle East it reinforces an existing authoritarian-theocratic model, in the Western Balkans it represents a destabilizing factor that may undermine religious cohesion and regional security. For this reason, any analysis of Wahhabism must encompass not only its theological foundations but also the geopolitical, sociological, and security dimensions of its expansion and influence.

REFERENCES

- Alpan, Başak, and Erdi Öztürk Ahmet. 2022. “Turkish Foreign Policy in the Balkans amidst ‘Soft Power’ and ‘de-Europeanism.’” *Southeast European and Black Sea Studies* 22 (1): 45–63. DOI: 10.1080/14683857.2022.2034370.
- Bechev, Dimitar, and Ahmet Erdi Öztürk. 2022. “Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkans.” *The Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/competing-over-islam-turkey-saudi-arabia-and-iran-balkans>.

- Bougarel, Xavier. 2007. "Bosnian Islam as 'European Islam': Limits and Shifts of a Concept." In *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, eds. Aziz Al-Azmeh and Effie Fokas, 96–101. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čehajić-Clancy, Sabina. 2015. "Radicalization in the Western Balkans: Challenges and Responses." *Journal of Regional Security* 10 (2): 81–92.
- Dragišić, Zoran, i Brankica Janković. 2014. „Radikalni islamizam i bezbednost Balkana.” *Politika nacionalne bezbednosti* 69 (2): 69–88.
- Dorđević, Marko, i Milan Miljković. 2025. „Povezanost hibridnog ratovanja i savremenog terorizma.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 167–190. DOI: 10.5937/pnb28-57340.
- Dorić, Marija, i Strahinja Obrenović. 2024. „Strani teroristički borci kao potencijal i bezbednosni problem Republike Srbije.” *Srpska politička misao* 87 (5): 9–26. DOI: 10.5937/spm87-52520.
- Hoare, Marko Attila. 2007. "Wahhabism in the Balkans." *Southeast European and Black Sea Studies* 7 (1): 59–76.
- Janková, Vladimíra. 2014. "Wahhabism in the Balkans. The Case Study of Bosnia and Herzegovina." Doctoral Dissertation. Prague: Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies.
- Kepel, Gilles. 2002. *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge, MASS: Harvard University Press.
- Kočan, Faris, and Jana Arbeiter. 2019. "Is Tika Turkey's platform for development cooperation or something more? Evidence from the Western Balkans." *International Journal of Euro-Mediterranean Studies* 12 (1): 167–193.
- Marković, Irina. 2017. „Religija kao instrument saudijske spoljne politike.” *Međunarodni pregled* 55 (2): 102–119.
- Mijalković, Saša, i Duško Baškalo. 2024. „Konfliktni potencijal vababijskih zajednica na području Zapadnog Balkan.” *Srpska politička misao* 87 (5): 29–51. DOI: 10.5937/spm87-52476.
- Milošević, Davor. 2018. „Islamističke terorističke organizacije na Kosovu i njihovo finansiranje.” *Vojno delo* 18 (2): 505–531. DOI: 10.5937/vojdela1802505M.
- Morrison, Kenneth. 2008. "Wahhabism in the Balkans", Advanced Research and Assessment Group. Balkan Series 08/06. Defence Academy of the United Kingdom.
- North Atlantic Treaty Organization [NATO]. 2024. "Peace support operations in Bosnia and Herzegovina (1995–2004)." *NATO*. <https://>

- www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm?utm_source=chatgpt.com.
- Rmandić, Boban. 2017. „Vehabizam i njegov prodor na Balkan.” *Vojno delo* 69 (3): 392–401. DOI: 10.5937/vojdolo1703392R.
- Schlesinger, Sarah. 2011. “Wahhabism: A Forgotten Legacy of the Bosnian War.” *National Review Online*. <https://www.nationalreview.com/corner/wahhabism-forgotten-legacy-bosnian-war-sarah-schlesinger/>.
- Stanković, Vladan, and Zoran Milosavljević. 2025. “Wahhabism and Islamic Geopolitics in the Western Balkans.” *Security Science Journal* 6 (1): 162–178. DOI: 10.37458/ssj.6.1.9.
- Stojanović, Amelina. 2021. „Ekonomski uticaj Saudijske Arabije u Jugoistočnoj Evropi.” *Ekonomski pregled* 72 (4): 23–38.
- Trifunović, Darko, Goran Stojaković, i Milinko Vračar. 2011. *Vehabizam i terorizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Vascotto, Angelica. 2024. “External Influences in the Western Balkans: Where Are We at?” *FEPS: Foundation for European Progressive Studies*. <https://feps-europe.eu/publication/external-influences-in-the-western-balkans-where-are-we-at/>.
- Vučković, Miladin. 2019. „Saudijska Arabija i islamska diplomatija na Balkanu.” *Bezbednosni dijalog* 14: 45–67.

Ивана Алкалај*

*Висока школа струковних студија за криминалистику и
безбедност, Ниш, Република Србија*

Мирослав Бјеговић**

Универзитет „МБ”, Београд, Република Србија

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ВЕХАБИЈСКОГ ПОКРЕТА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ И ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Резиме

Овај рад пружа компаративну анализу вехабијског покрета на Блиском истоку и Западном Балкану, са посебним фокусом на разлике у институционалном утемељењу, методама деловања и друштвеним последицама. На Блиском истоку, вехабизам је интегрални део политичко-религијског поретка Саудијске Арабије, где ужива пуну институционалну подршку државе, укључујући формалне механизме контроле попут верске полиције. Насупрот томе, на Западном Балкану вехабизам је увезена идеологија без институционалног ослоња, али са значајним утицајем страних актера и транснационалних мрежа. Његово присуство изазива идеолошке и организационе поделе унутар локалних исламских заједница, оспоравајући традиционалне религијске праксе укорењене у османском наслеђу и суфизму. Посебна пажња у раду посвећена је безбедносним импликацијама, укључујући потенцијал за радикализацију и дестабилизацију заједница. Анализа показује да, упркос разликама у степену институционалне подршке и методама деловања, вехабизам у оба региона поседује капацитет да значајно утиче на верску динамику, друштвену кохезију и безбедносне токове.

* Имејл адреса: alcalayivana@gmail.com; ORCID: 0009-0001-9281-2684.

** Имејл адреса: bjegovicj.miroslav@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5392-6216.

Кључне речи: веѡабизам, Блиски исток, Западни Балкан, верски фундаментализам, политичко-религијски савез, радикализација, безбедносни изазови, геополитички утицаји.

* This paper was received on August 25, 2025, and accepted for publication at the Editorial Board meeting on October 15, 2025.